

*mgr Izabela Stalończyk*¹

Katedra Finansów i Rachunkowości
Politechnika Białostocka

Edukacja formalna i pozaformalna w procesie kształtowania społeczeństwa wiedzy

WSTĘP

Ustępująca gospodarka industrialna była oparta na wykorzystaniu siły mechanicznej i ludzkiej. W sferze kształcenia najważniejsze było przygotowanie siły roboczej, a więc ludzi posiadających zdolność rozumienia procesów wytwórczych i posiadających umiejętność wykonywania określonych czynności na danym stanowisku pracy. Mówiono o przygotowaniu kapitału ludzkiego, a więc ludzi zdolnych do tworzenia wartości dodanej dzięki sprzedaży swojej siły roboczej. Znajdujemy się w okresie intensywnych zmian o charakterze cywilizacyjnym. Rozwija się gospodarka oparta na wiedzy. Dostęp do informacji i jej znaczenie w postępie technicznym kształtuje nowy paradygmat rozwoju, opierający się na potencjale intelektualnym.

W Polsce, szczególnie poza dużymi miastami, proces edukacji wciąż jest ukierunkowany na myślenie odtwórcze a nie twórcze, na działania reaktywne a nie kreatywne. Przeorientowanie procesu edukacyjnego można dokonać poprzez reformy odgórne, których wdrożenie zajmuje wiele lat, lub poprzez inspiracje oddolne. Możliwe jest także działanie mieszane, które może być najbardziej skuteczne i efektywne.

W erze społeczeństwa wiedzy ludzie mają do czynienia z powszechnym przepływem informacji, co wymusza konieczność ciągłego uczenia się. Edukacja we współczesnym świecie stała się integralną częścią życia, pozwalającą na łatwiejsze funkcjonowanie w otaczającej nas rzeczywistości. Obecnie można również spotkać się z opiniami, że całożyciowe uczenie się nie jest już dobrowolną aktywnością edukacyjną podejmowaną przez uprzywilejowaną część społeczeń-

---

¹ Adres korespondencyjny: Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Finansów i Rachunkowości, ul. Ojca Tarasiewicza 2 16-001 Kleosin e-mail: i.stalonacci@pb.edu.pl

stwa, ale wręcz przymusem i koniecznością, niezbędną do właściwego funkcjonowania w otaczającym świecie. W społeczeństwie opartym na wiedzy edukacja staje się strategicznym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego a urzeczywistnienie tego celu upatruje się w edukacji formalnej i nieformalnej (pozaformalnej).

Celem artykułu jest analiza edukacji formalnej i pozaformalnej w aspekcie kształtowania społeczeństwa wiedzy w Polsce. W szczególności autorka zwraca uwagę na potrzebę komplementarności edukacji formalnej i pozaformalnej oraz współpracy pomiędzy instytucjami tworzącymi i reprezentującymi obie formy edukacji.

SPÓŁCZEŃSTWO WIEDZY W GOSPODARCE OPARTEJ NA WIEDZY

XXI wiek nazywany jest wiekiem opartym na wiedzy [Kolarz, 2005, s. 81]. Wiedzę postrzega się jako źródło bogactwa, które jest niewyczerpywalne, co więcej wiedza w połączeniu z informacją tworzą ogromny potencjał do produktywności. Twórcze myślenie i kształcenie się przez całe życie stały się elementem koniecznym, warunkującym sprawne działanie w społeczeństwie. W dobie postępu technicznego ludzie nieposiadający umiejętności obsługi technologii stają się w pewnym stopniu wykluczeni, nie mają dostępu do informacji, zamykają się w sobie, czują się niepotrzebni. Przy zmianach ustrojowych w Polsce, zwłaszcza dotyczących wydłużenia wieku emerytalnego, proces uczenia się przez całe życie (*life long learning*) stał się koniecznością, bowiem aby być atrakcyjnym na rynku pracy trzeba stale podnosić swoje kwalifikacje. Już w XVIII wieku A. Smith spostrzegł, że człowiek bez twórczego myślenia, gimnastykowania umysłu nie poszerza swoich horyzontów, nie uczy się [Czajka, 2011, s.10]. Pogłębianie wiedzy według Smitha powinno być naturalną potrzebą człowieka. D. Ricardo upatrywał w wiedzy pewnego rodzaju lekarstwa na wiele problemów związanych z rozwojem i postępem ekonomicznym pisząc: W krajach, w których ciemnota, lenistwo i barbarzyństwo mieszkańców sprowadzają na nich klęski nędzy i głodu (...) należy dać im tylko lepszy rząd i więcej oświaty, a niezawodnie nastąpi tam wzrost kapitału szybszy od przyrostu ludności [Miś, 2007, s. 17].

P.F. Drucker jako jeden z pierwszych reprezentował nowatorskie koncepcje uczącego się społeczeństwa, postkapitalistycznego, stanowiącego elementarny czynnik napędowy dla rozwoju gospodarki² [Drucker, 1993a, s. 8]. Podkreślał on rangę wiedzy jako podstawowego zasobu ekonomicznego, osłabiając tym samym dotychczasowe przekonanie o wyższości kapitału, siły roboczej czy ziemi. P.F. Drucker przeciwstawił swoją wizję klasycznej, marksistowskiej, keynesowskiej oraz neoklasycznej teorii ekonomicznej, wprowadzając pojęcie „pra-

---

² P.F. Drucker, *Post-Capitalist Society*, Harper Business, New York 1993, s. 8.

cownika wiedzy” [Drucker, 1993a, s. 8]. Gospodarkę opartą na wiedzy określał jako „porządek ekonomiczny, w którym wiedza, a nie praca, surowce lub kapitał, jest kluczowym zasobem; porządkiem społecznym, w którym nierówność społeczna, oparta na wiedzy jest głównym wyzwaniem; oraz systemem, w którym rząd nie może być postrzegany jako ten, który ma rozwiązywać społeczne i ekonomiczne problemy” [Niklewicz-Pijaczyńska, 2011, s. 444]. Wiedza i postęp techniczny stały się w nowej teorii wzrostu samodzielnymi czynnikami produkcji, które bez odpowiednio przygotowanego kapitału ludzkiego nie mogą być efektywne dlatego też, jak zauważył B. Lundvall, „najważniejszym zasobem współczesnej gospodarki jest wiedza i (...) najważniejszym procesem jest uczenie się” [Markowska, 2007, s. 36].

Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) według OECD i Banku Światowego definiowana jest jako gospodarka, w której wiedza jest tworzona, przekazywana, wykorzystywana efektywnie przez przedsiębiorstwa, organizacje, jednostki, społeczności, wspólnoty w celu zwiększania rozwoju społeczno-gospodarczego. Prawidłowy i systematyczny rozwój GOW I. Hejduk i W. Grudzewski opierają na trzech filarach. Są to: system innowacyjności; system edukacyjno-szkoleniowy i system informacyjno-komunikacyjny oraz zarządzanie wiedzą na poziomie informacji [Grudzewski, Hejduk, 2007, s. 10]. Cechą łączącą wymienionych systemów jest obecność wiedzy jako zasobu niewyczerpywalnego, niekończącego się. Choć jest to zasób niematerialny przyczynia się do powstania innych zasobów, stanowi główny czynnik rozwoju. Wszystkie te filary działają wspólnie, istnienie i rozwijanie każdego z osobna nie miałyby efektów dla gospodarki.

Wiedza i umiejętności wkładane są w ramy, dokumentowane i liczone. W ekonomii takie zjawisko określa się mianem udokumentowanego kapitału intelektualnego. Ich przykładem są: wynalazki, znaki towarowe, patenty [Ross i in., 1997, s. 27]. Zarządzanie wiedzą w otaczającej nas rzeczywistości obejmuje niemalże każdy fragment otoczenia, w którym funkcjonujemy. Nowa ekonomia bazująca na wiedzy, informacji, innowacjach, postępie technologicznym tworzy nowe wyzwania edukacyjne, społeczne, gospodarcze i polityczne.

Zmiany społeczne są konsekwencją postępu i globalizacji. Społeczeństwo informacyjne poprzez społeczeństwo „uczące się” staje się społeczeństwem opartym na wiedzy. K. Pawłowski społeczeństwo wiedzy interpretuje następująco: „Społeczeństwo wiedzy to społeczeństwo charakteryzujące się otwartością i odwagą intelektualną, społeczeństwo, które jest przekonane o swoich dużych możliwościach i aktywnie, w sposób innowacyjny je wykorzystuje” [Pawłowski, 2004]. Społeczeństwo wiedzy jest społeczeństwem zdecentralizowanym, decyzje podejmowane są w sieciach przez ludzi posiadających odpowiednią wiedzę; jest społeczeństwem samoregulującym się, tworzy wiedzę oraz inwestuje w jej zdolność do ponownego jej wykorzystania, jest społeczeństwem otwartym i kreatywnym [Engelhardt i in., 2004, s. 134].

Koncepcja społeczeństwa wiedzy wywodzi się z koncepcji społeczeństwa informacyjnego, którego początki sięgają lat 60. XX wieku. Pojęcie społeczeństwa informacyjnego wprowadził do literatury, japoński uczonec T. Umesamo w 1963 roku. Upowszechnił je natomiast K. Koyama w dziele *Introduction to Information Theory* w 1968 roku. W Europie terminu „społeczeństwo informacyjne” po raz pierwszy użyto we Francji w 1978 roku, w USA zaś rozpowszechnił się on w latach 80. ubiegłego stulecia [Pieczykolan, 2005, s. 12] wraz z badaniami F. Malchupa dotyczącymi sektora produkcji i dystrybucji wiedzy. S. Wrycza [2010, s. 471] definiuje społeczeństwo informacyjne jako społeczeństwo, w którym „wszystkim osobom umożliwia się wolny dostęp do tworzenia, otrzymywania, udostępniania i wykorzystywania informacji oraz wiedzy, co przyczynia się do ich ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturowego rozwoju”. Jednakże, jak zauważa M. Karciarz, nadmiar informacji w połączeniu z nowymi możliwościami ich przekazu powoduje powielanie istniejących czy też nic niewnoszących komunikatów. Biorąc pod uwagę szereg zmian społeczno-gospodarczych w skali regionalnej, jak i globalnej istotę społeczeństwa informacyjnego zawarł w swojej definicji J. Olędzki definiując je jako „takie społeczeństwo, w którym jakość życia, jak również perspektywy rozwoju gospodarczego i społecznego zależą w coraz większym stopniu od informacji i jej wykorzystania. W takim społeczeństwie standardy życia, pracy i spędzania wolnego czasu, system edukacji i gospodarka są uzależnione od postępu w dziedzinie informacji. Odzwierciedleniem tego jest powiększający się zakres produktów i usług opartych na informacji” [Olędzki, 1998, s. 19]. Wykorzystanie informacji zorganizowanej i usystematyzowanej prowadzi do powstania wiedzy, kreowania nowej i zarządzania już istniejącą.

Społeczeństwo wiedzy jest społeczeństwem nie tylko opartym na przekazywaniu informacji i jej gromadzeniu. Dostęp do informacji dla obywateli zarówno Polski, jak i świata tworzy nowy trend rozwoju społeczno-gospodarczego, który oparty jest na tworzeniu i wykorzystaniu kapitału intelektualnego. Definicji kapitału intelektualnego jest wiele. W zależności od analizowanego aspektu rzeczywistości gospodarczej lub społecznej rozumienie pojęcia jest inne. W proces ustalania najdogodniejszej definicji kapitału intelektualnego (nawiązującej do szeroko pojmowanej ekonomii i statystyki) zaangażował się M. Croe. Zgodnie z jego propozycją, są to nakłady związane z wszelkimi nowymi, zamierzonymi działaniami, których zastosowanie w określonym państwie, wpływa na zmiany ilościowe lub rozszerzenie wiedzy a także umożliwiają nabywanie lub poprawę dóbr już istniejących i tym samym prowadzą do zdobywania nowych zasobów wiedzy [Croe, 2000, s. 19]. Z kolei P.H. Sullivan, [Mikuła, 2006, s. 187] opisując kapitał intelektualny, wyróżnia trzy jego podstawowe części: kapitał ludzki (to możliwości ludzi zatrudnionych w firmie tworzone przez doświadczenie, know-how, umiejętności i kreatywność), aktywa intelektualne (dokumenty, projekty,

wynalazki, programy, procesy i dane) oraz własność intelektualna (patenty, prawa autorskie, tajemnice i znaki handlowe).

Należy pamiętać, iż kreowanie kapitału intelektualnego jest procesem społecznym. Między ludźmi zachodzą relacje społeczne, następuje wymiana informacji, doświadczeń i wiedzy. Kapitał intelektualny jest konieczny dla rozwoju społeczeństwa wiedzy i gospodarki opartej na wiedzy, a buduje się go i rozwija poprzez edukację formalną, jak i pozaformalną.

W świetle powyższych rozważań sformułowano tezę, że połączenie edukacji formalnej i pozaformalnej powinno być wiodącym kierunkiem zmian polskiego systemu kształcenia.

EDUKACJA FORMALNA I POZAFORMALNA JAKO GŁÓWNY CZYNNIK BUDOWANIA SPOŁECZEŃSTWA WIEDZY

„Edukacja jest społeczną wartością i kapitałem oraz nadzieją, a także wielkim obszarem zadań. Powinna być także w swych celach i metodach pracy poważnym sprzeciwem wobec wielu antywartości oraz negatywnych zjawisk i zagrożeń ludzkiego bytu” [Banach, s. 111]. Gospodarki niemalże wszystkich krajów świata dokonują zmian systemów edukacyjnych tak aby efektywnie przygotowywały społeczeństwo do sprawnego funkcjonowania w otaczającym świecie. Celem edukacji było kształcenie poprzez przekazywanie wiadomości, umiejętności oraz kształtowanie postaw. W dobie gospodarki opartej na wiedzy model edukacji ery przemysłowej nie sprawdza się. Standaryzacja odpowiedzi szkolnych testów i egzaminów końcowych wprowadza określony schemat myślenia i działania, który w otaczającej, pozaszkolnej rzeczywistości gdzie myślenie „wielowymiarowe” jest podstawą do podejmowania działań społecznych, jak i gospodarczych. Współczesna edukacja powinna pobudzać wyobraźnię, kształtować zdolność do intelektualnej autonomii i do nieustannej edukacji [Kołaczek, 2004, s. 16].

Międzynarodowa Komisja do spraw Edukacji dla Dwudziestego Pierwszego Wieku opracowała cztery filary współczesnej edukacji: *learning to live together* (uczyć się aby żyć wspólnie) poprzez rozumienie innych, ich historii, tradycji duchowych i na tej podstawie realizować wspólne projekty, rozwiązywać konflikty w sposób inteligentny i pokojowy; *learning to know* (uczyć się aby wiedzieć) poprzez zapewnienie ogólnego nauczania wraz z możliwością pogłębiania wiedzy w ściśle określonych tematach, co sprzyja zachowaniu postawy uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*); *learning to do* (uczyć się aby działać) poprzez zdobywanie nowych kwalifikacji, umiejętności radzenia sobie w różnych sytuacjach, nawet nieprzewidywalnych w ramach pracy w grupie i programami praktyk zawodowych; *learning to be* (uczyć się aby być) poprzez osiągnięcie osobistej odpowiedzialności za własne czyny i realizację własnych ce-

łów. Zatem nasuwają się pytania: W jaki sposób budować społeczeństwo wiedzy przy jednoczesnym zachowaniu i kształtowaniu wartości kulturowych i patriotycznych obywateli? Czy system edukacji w Polsce jest w stanie sprostać wymaganiom współczesnego świata, przed którymi staje polski obywatel, gdzie nieustanny postęp technologiczny, innowacje, globalizacja wywierają tak ogromny wpływ na życie każdego z nas.

System edukacji w Polsce zmienia się, lecz zmiany te, aby były trwale wymagają ogromnej ilości pracy i środków finansowych. Reformy są konieczne, bowiem na dzień dzisiejszy nauka w ścisłych ramach formalnych nie wystarczy. Kreatywne myślenie, odwaga w podejmowaniu działań związanych z samorealizacją i własnym rozwojem twórczym jest kluczowym elementem w procesie budowania wysokiej jakości kapitału ludzkiego. Edukacja formalna, zwłaszcza w systemie oświaty, bazuje na myśleniu odtwórczym, twórcze bardzo często podlega natychmiastowej ocenie negatywnej z przekonaniem, iż istnieje jedna poprawna odpowiedź. Zdolności i umiejętności osobiste i społeczne (*soft skills*), do których zaliczono kreatywność, etykę w biznesie, przywództwo, przedsiębiorczość, umiejętność pracy w grupie, rozwiązywanie konfliktów to cechy pożądane zarówno na rynku pracy, jak i w życiu społecznym. Kwalifikacje i kompetencje przyjęły pozycję drugiego planu aczkolwiek nie należy traktować ich w sposób drugorzędny. W XXI wieku, edukacja w szerokim tego słowa znaczeniu staje się priorytetem w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy. Umiejętności miękkie i twarde wzajemnie się uzupełniają tworząc kompleksowe „narzędzie” służące rozwiązywaniu problemów na różnych szczeblach organizacyjnych struktury społecznej i gospodarczej. Kształcenie jest podstawą do budowania kapitału intelektualnego społeczeństwa. Kształcenie i jego podział przedstawił W. Okoń wyróżniając:

- kształcenie formalne rozumiane jako: „system oparty na stałych pod względem czasu i treści formach nauki prowadzący od nauczania początkowego do uniwersytetu i włączający, obok kursów wykształcenia ogólnego, wiele programów specjalnych oraz instytucji stacjonarnego kształcenia technicznego i zawodowego”;
- kształcenie nieformalne/pozaformalne: „świadoma i zorganizowana działalność o charakterze kształcenia i wychowywania, prowadzona poza ustawowym formalnym systemem szkolnym, umożliwiająca określonej grupie uczestników osiągnięcie założonych celów kształcenia”;
- kształcenie incydentalne: „trwający przez całe życie niezorganizowany i niesystematyczny proces nabywania przez człowieka wiadomości, sprawności, przekonań i postaw na podstawie codziennego doświadczenia oraz wpływów wychowawczych otoczenia” [Okoń, 1992, s. 28]

Edukacja w systemie formalnym obejmuje naukę w systemie szkolnym. Kształcenie odbywa się w instytucjach szkolnych i edukacyjnych zarówno państwowych, jak i prywatnych zgodnie z ogólnie zatwierdzonymi programami

nauczania. Edukacja ta prowadzi w kierunku uzyskania kwalifikacji potwierdzonych świadectwem, zaświadczeniem o ukończeniu szkoły, certyfikatem, dyplomem.

Edukacja nieformalna/pozaformalna ze względu na aktywne metody nauczania i pracy określana jest mianem *uczenia się przez praktykę*. W podręczniku Eurostatu kształcenie pozaformalne definiowane jest jako: *każda zorganizowana i ciągła działalność edukacyjna, które nie odpowiada całkowicie powyższej definicji kształcenia formalnego*. Edukacja pozaformalna w Polsce jest w początkowej fazie rozwoju, natomiast na arenie międzynarodowej stała się częścią polemiki nad polityką edukacyjną w latach 60. i 70. XX wieku. M. Fordham [1993] wyodrębnił cztery kluczowe elementy związane z kształceniem pozaformalnym:

- miejsce realizacji zajęć odbywa się w obrębie instytucji edukacyjnych, jak i poza nimi;
- uczestnicy to osoby w różnym przedziale wiekowym, lecz o ściśle określonych potrzebach;
- program/programy kształcenia pozaformalnego skoncentrowane są na osiągnięciu określonych celów;
- elastyczność w organizacji i metodach nauczania, przekazywania wiedzy.

Klasyczna definicja edukacji nieformalnej opracowana przez Coombsa i Ahmeda ujmuje wszelkie zorganizowane, systematyczne działania edukacyjne, prowadzone poza ramami formalnego systemu, tak aby zapewnić poszczególne formy uczenia się poszczególnych podgrup w populacji, dorosłych jak i dzieci [Combs, Ahmed, 1974, s. 8]. W dokumentach Unii Europejskiej stanowczo podkreśla się ważność kształcenia pozaformalnego jako łączącego kształcenie ustawiczne z kształceniem przez całe życie. Inwestycje związane z kształceniem podnoszą w sposób bezpośredni jakość kapitału ludzkiego. Kapitał ludzki budowany jest przez rodzinę, środowisko, wzbogacany przez szkołę i system norm i dopiero w dojrzałej formie dostępny jest gospodarce. Tam może być rozwinięty i wykorzystany bądź stłamszony i zamordowany [Galar, 2009, s. 308]. Edukacja pozaformalna to programy szkoleniowe świadczone przez instytucje społeczne, takie jak: biblioteki, muzea, szkoły muzyczne, szkoły językowe, domy kultury, teatry i inne organizujące aktywne formy spędzania wolnego czasu. Kształcenie pozaformalne w połączeniu z formalnym jest efektywne. Zapamiętywanie wiedzy przez słuchanie stanowi tylko 10% ogółu przytoczonych informacji. Aktywne uczestnictwo w projekcie, realizacji zadania to aż 90% zapamiętanej wiedzy. Uczestnicy edukacji pozaformalnej na poziomie lokalnym budują więzi społeczne, co w efekcie stwarza podstawy do tworzenia kapitału społecznego. W ramach utworzonych grup społecznych zachodzi zjawisko tworzenia nowych pomysłów, wymiany doświadczeń, wiedzy i umiejętności. Pobudza się w ten sposób obywateli do działania. Obywatelskie zaangażowanie to ciągłość i częstość interakcji społecznych, dzięki którym spędzanie czasu ze sobą ludzi zupełnie dla siebie obcych sprzyja budowaniu wzajemnego zaufania,

które rozprzestrzenia się na wszystkie sfery życia społecznego [Trutowski, Mandes, 2005, s. 61]. Korzyści płynące z realizowania edukacji pozaformalnej są wielowymiarowe i przenikają niemalże do każdej sfery życia społeczno-gospodarczego uczestników.

EDUKACJA FORMALNA I POZAFORMALNA – POTRZEBA KOMPLEMENTARNOŚCI DZIAŁAŃ

Konfucjusz powiedział: „Powiedz a zapomnę; pokaż a zapamiętam; pozwól mi zrobić a zrozumieję”. Potrzeba zmian w systemie edukacji zauważana jest nie tylko przez praktyków i osoby zajmujące się tym obszarem, akcentowane są przez samych uczestników procesu. Współpraca instytucji oferujących edukację formalną i nieformalną przyczyni się do znacznej poprawy jakości wiedzy, umiejętności i kwalifikacji wszystkich uczestników systemu. W większości przypadków edukacja w ramach formalnych skupia się na analizie i ocenie danych historycznych, natomiast wymagania stawiane przez współczesny rynek bazują na kreatywności, planowaniu i prognozowaniu działań. Słuchanie i bierne obserwowanie przekazywanych informacji nie wystarczy. Do procesu efektywnego uczenia należy zaangażować wszystkie ośrodki układu nerwowego człowieka wykorzystując zajęcia ruchowe, zajęcia intelektualne kojarzenia faktów i zdarzeń. Schemat zdolności zapamiętywania, uczenia się i bogacenia w doświadczenie zaprezentował Edgar Dale, według którego ludzie zapamiętują 10% z tego co czytają, 20% tego co słyszą i 30% tego co widzą. Schemat uczenia przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Schemat zapamiętywania i uczenia się według Edgara Dale

Zapamiętujemy	Uczymy się	Sposób zaangażowania
90% tego, co mówimy i robimy	Wykonując rzeczywiste działanie Symulując działanie Wykonując scenkę teatralną	Aktywny
70% tego, co mówimy	Wygłaszając prelekcję Biorąc udział w dyskusji	Aktywny
50% tego, co widzimy i słyszymy	Obserwując rzeczywiste działanie Obserwując obraz Patrząc na eksponat Oglądając film	Aktywny/Pasywny
30% tego, co widzimy	Oglądając obrazy i zdjęcia	Pasywny
20% tego, co słyszymy	Słuchanie wykładu	Pasywny
10% tego, co czytamy	Czytając	Pasywny

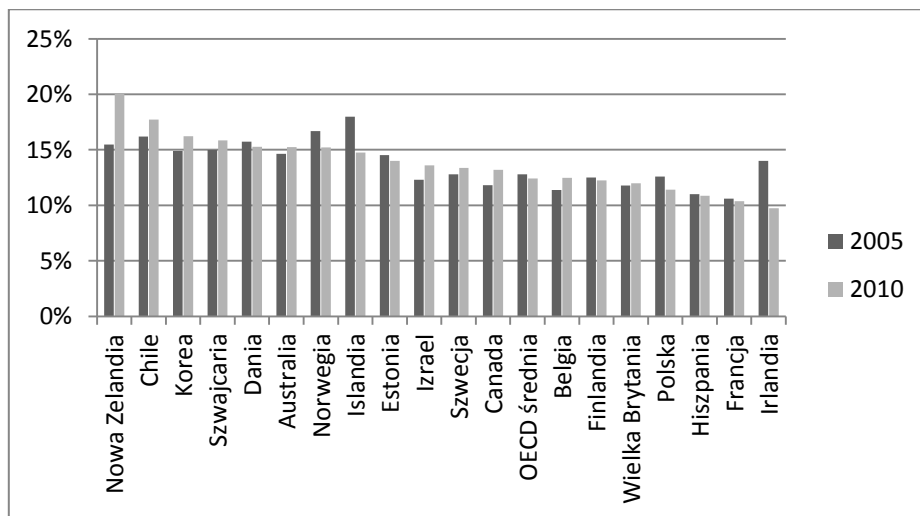
Efektywne uczenie się występuje przy czynnej realizacji określonych zadań i jest to aż 90% przyswojenia przekazanej wiedzy. W ramach współpracy instytucji organizujących edukację największym wyzwaniem staje się sektor osób aktywnych zawodowo, którzy po zakończeniu edukacji formalnej nie chcą już się uczyć. Według danych PARP z 2012 roku [Szucka, Turek, Worek, 2012, s. 5, 11] jedynie 22% Polaków w wieku 18–59/64 (5,5 mln) planuje w przeciągu 12 miesięcy uczestniczyć w kursach lub szkoleniach. 40% bezrobotnych deklaruowało chęć udziału w kursach i szkoleniach, osoby pracujące stanowiły 21%, osoby z wykształceniem wyższym – 33%. 61% bezrobotnych i 79% pracujących nie zamierza szkolić się w przeciągu następnego roku. Szkolenia finansowane przez pracodawców cieszą się dużym zainteresowaniem, jednakże na taką formę podnoszenia kwalifikacji mogą liczyć pracownicy dużych przedsiębiorstw. Najwyższe wskaźniki uczestnictwa w kursach i szkoleniach oraz wskaźniki aktywności samokształceniowej wśród pracujących i bezrobotnych osiągnęte są w województwach: podlaskim, małopolskim, łódzkim i dolnośląskim. Wśród osób kształcących się w wieku powyżej 24 lat, odnotowuje się wzrost znaczenia usług w trybie pozaszkolnym w formie kursów i szkoleń zarówno w pracy, jak i poza nią. Niestety, tylko 6,5% osób w wieku 25–29 lat oraz 13,3% osób w wieku 30–39 lat korzystało z tego sposobu dokształcania się (w 2009 r. odpowiednio 7,5% i 31%, w 2007 r.). W grupie osób pomiędzy 30. i 39. rokiem życia nastąpił znaczny spadek korzystania z kursów i szkoleń. 69% osób korzystających z edukacji pozaszkolnej miało wykształcenie wyższe, a blisko 28% – średnie i policealne [Czapliński, Panek, 2011, s. 103].

Zaprzestanie podejmowania działań edukacyjnych prowadzi do utraty umiejętności dostosowywania się do nowych sytuacji, tworzenia się uprzedzeń, trwania w jednej, wygodnej dla siebie rzeczywistości. W dobie gospodarki opartej na wiedzy edukacja staje się kluczowym czynnikiem służącym do prawidłowego i czynnego działania jednostek we współczesnym świecie. Edukacja nieformalna to pewien kierunek rozwoju. Istnieje potrzeba jedności i spójności w zakresie przeprowadzanych działań edukacyjnych mających na celu podniesienie jakości i efektywności kształcenia.

System edukacji w Polsce potrzebuje nie tylko reform i współpracy wewnętrznej pomiędzy instytucjami oferującymi zarówno edukację formalną, jak i nieformalną, ale monitorowania wydatków przeznaczanych na kształcenie.

Procentowy udział wydatków na kształcenie w wydatkach publicznych ogółem w Polsce kształtuje się na poziomie średniej krajów OECD. W porównaniu do roku 2005 w roku 2010 w większości krajów odnotowano zmniejszenie wydatków na kształcenie. Wydatki utrzymujące się na wysokim poziomie występują w: Danii, Norwegii, Islandii, Chile, Szwajcarii. W Polsce na kształcenie przeznaczono 12,58% pieniędzy publicznych w 2005 roku i 11,41% w 2010 roku. Powodem zmniejszenia wydatków na kształcenie jest zmniejszająca się liczba uczniów, dlatego edukacja młodych osób musi być atrakcyjna i interesująca tak, aby zaszczerpić chęć do ciągłego uczenia się, rozwijania talentów i umiejętności. W Polsce

62% uczniów deklaruje, że nigdy lub prawie nigdy nie robi w trakcie lekcji doświadczeń w laboratorium (we Francji odsetek ten wynosi 27%, średnia w krajach OECD – 32%). 52% polskich uczniów deklaruje, że nigdy lub prawie nigdy nie wymagano od nich, by zaplanowali, w jaki sposób dane zagadnienie można zbadać w laboratorium (we Francji – 36 %, średnia w krajach OECD – 37%) [Tarka R., Tarka Z., 2012, s. 113–128]. W związku z powyższym komplementarność działań instytucji oferujących edukację formalną i pozaformalną jest niezbędna.

Rysunek 1. Procentowy udział wydatków na kształcenie w wydatkach publicznych ogółem w wybranych krajach w roku 2005 i 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.oecd.org (dostęp 29.12.2013).

Pozaformalne uczenie się nie jest obowiązkiem, lecz przyjemnością. Uczestnicy wspólnie realizują projekty, uczestniczą aktywnie w różnego rodzaju warsztatach i pracach zespołowych. Uczenie się poza szkołą jest efektywne ponieważ zaangażowanie uczestnika aktywuje jego proces poznawczy. W ten sposób uczestnicy odkrywają swoje talenty, są zadowoleni z osiągniętych celów, budują więzi społeczne, kształtują poglądy i aktywnie spędzają czas. Kształtowane są pożądane postawy obywatelskie, takie jak odpowiedzialność społeczna, umiejętność porozumiewania się w grupie, szacunek dla innych osób, umiejętność szybkiego podejmowania decyzji, odwaga i upór w dążeniu do realizacji swoich celów i najważniejsze: potrzeba wzbogacania wiedzy.

Dobre przykłady edukacji pozaformalnej to: pikniki naukowe, Centrum Nauki Kopernik, Program Młodzież w Działaniu, Uniwersytet Trzeciego Wieku, wycieczki i obozy przyrodnicze, noc muzeów, obozy językowe, festyny naukowe. Proces przeorientowania systemu edukacji jest trudny i długofalowy. Dzia-

łania nie mogą być tylko odgórne, ponieważ nie będą przynosiły efektów. Współpraca na poziomie lokalnym pomiędzy szkołami a lokalnymi organizacjami, takimi jak domy kultury, teatry, biblioteki, fundacje, stowarzyszenia powinna zostać wpisana w ramy polityki edukacyjnej na poziomie wszystkich jednostek samorządu terytorialnego.

PODSUMOWANIE

Polska to kraj dobrze rozwijający się i szybko uczący, jednak potrzebujący zmian w podejściu do człowieka, społeczeństwa i gospodarki. Obywatel powinien być otoczony troską i należytą uwagą. Nie należy interpretować tego typu zmian przez pryzmat pomocy socjalnej, gdyż same środki finansowe nie rozwiązują problemów. Potrzebne są nowe pomysły, zaangażowanie lokalnych społeczności, zwiększenie dostępu do edukacji, poszerzania wiedzy, zdobywania nowych umiejętności na poziomie kształcenia ustawicznego z wykorzystaniem nowych metod nauczania. Wymaga to długoterminowych i dobrze zaplanowanych inwestycji oraz ukierunkowania zmian postrzegania społeczeństwa z hierarchicznie scentralizowanych na społeczeństwa oparte na współpracy.

LITERATURA

- Banach Cz., *Spółczesność polskie wobec wyzwań transformacji systemowej* [w:] Koreferaty, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN.
- Coombs P.H., Ahmed M., 1974, *Attacking Rural Poverty: How non-formal education can help*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Croe M., 2000, *Classification of Intangible Investments*, Eurostat and Statistics Netherlands 1997. *Data for Intangibles in Selected OECD Countries*, OECD and Dutch Ministry of Economic Affairs.
- Czajka Z., 2011, *Gospodarowanie kapitałem ludzkim*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Drucker P.F., 1993, *Post-Capitalist Society*, Harper Business, New York.
- Drucker P.F., 2011, *The Age of Social Transformation*, „The Atlantic Monthly”, 1994.
- Cytowane [za:] M. Niklewicz-Pijaczyńska, *Od koncepcji gospodarki opartej na wiedzy do nowej strategii rozwoju UE 2020* [w:] *Globalizacja, europejska integracja a kryzys gospodarczy*, red. J. Kundera, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław.
- Engelhardt J., Brojak-Trzaskowska M. (red.), 2004, *Management Forum 2020. W kierunku uniwersalnego modelu zarządzania*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin–Międzyzdroje.

- Fordham P.E., 1993, *Informal, non-formal and formal education programmes* [w:] YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2, London YMCA George Williams College.
- Galar R., 2009, *Gospodarka oparta na wiedzy – sześć wątpliwości* [w:] A. Kukliński, *Gospodarka oparta na wiedzy. Perspektywy Banku Światowego w Polsce*.
- Grudzewski W.M., Hejduk I.K., 2007, *Systemy zarządzania wiedzą – nowy paradygmat czy wyzwanie* [w:] *Przedsiębiorstwo przyszłości – fikcja czy rzeczywistość*, red. I. Hejduk, Instytut Organizacji i Zarządzania w Przemśle ORGMASZ, Warszawa.
- Kolarz M., 2005, *Znaczenie wiedzy i kapitału intelektualnego we współczesnej gospodarce i organizacji* [w:] *Kapitał ludzki w dobie integracji i globalizacji*, red. B. Kozusznik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kołaczek B., 2004, *Dostęp młodzieży do edukacji. Zróżnicowania. Uwarunkowania. Wyrównanie szans*, IPiSS, Warszawa.
- Lundvall B. (red.), 2007, *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*, London 1992 [za:] M. Markowska, 2007, *Zróżnicowanie europejskiej przestrzeni regionalnej w świetle koncepcji gospodarki opartej na wiedzy* [w:] *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, red. D. Strahl, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 1161, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Mikuła B., 2006, *Organizacje oparte na wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Miś W., *Kapitał ludzki w gospodarce rynkowej*, 2007, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa.
- Ołędzki J., 1998, *Komunikowanie w świecie. Narzędzia, teorie, unormowania*, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa.
- Pawłowski K., 2004, *W stronę społeczeństwa wiedzy*, „Forum Akademickie” nr 12.
- Pieczkolan R., 2005, *Informacja marketingowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Pietruszka-Ortyl A., 2007, *Kapitał intelektualny organizacji* [w:] *Podstawy zarządzania przedsiębiorstwami w gospodarce opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Ross J., Ross G., Dragonetti M.C., Edvinsson L., 1997, *Intellectual Capital*, Macmillan Buisness, London.
- Szucka A., Turek K., Worek B., 2012, *Kształcenie przez całe życie*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Tight M., 1996, *Key Concepts in Adult Education and Training*, London, Routledge.
- Wrycza S., 2010, *Informatyka ekonomiczna. Podręcznik akademicki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- www.hfhr.org.pl

Streszczenie

Edukacja we współczesnym świecie stała się integralną częścią życia każdego obywatela. Całociągowe uczenie się nie jest już dobrowolną aktywnością edukacyjną podejmowaną przez uprzywilejowaną część społeczeństwa, ale wręcz przymusem i koniecznością, niezbędną do właściwego funkcjonowania w otaczającym świecie. W XXI wieku wiedza stała się czynnikiem wa-

runkującym rozwój społeczno-gospodarczy. Proces rozprzestrzeniania się informacji jest niemalże nieograniczony. W każdym miejscu na świecie za pomocą Internetu posiadamy możliwość analizowania i interpretowania określonych danych. Nieco inaczej jest z kreowaniem nowej wiedzy. Jest to proces złożony, w przedsiębiorstwach pożądanym, zależny nie tylko od wiedzy posiadanej przez daną grupę osób ale i od wymiany doświadczeń, poglądów, pomysłów, umiejętności wykorzystania potencjałów poszczególnych ludzi. Na procesy przekazywania wiedzy najważniejszy wpływ ma edukacja społeczeństwa. W systemie edukacji formalnej wypracowano określone schematy przekazywania wiedzy. Edukacja pozaformalna poprzez działania praktyczne uzupełnia edukację formalną i stanowi kompleksowe narzędzie kreujące społeczeństwo wiedzy. Edukacja pozaformalna w Polsce jest w początkowej fazie rozwoju, a jej wpływ na efekty nauczania nie jest doceniony. Celem artykułu jest analiza edukacji formalnej i pozaformalnej w aspekcie kształtowania społeczeństwa wiedzy w Polsce oraz możliwości połączenia działań instytucji świadczących obie formy edukacji. Edukacja nieformalna to pewien kierunek rozwoju. Istnieje potrzeba jedności i spójności w zakresie przeprowadzanych działań edukacyjnych mających na celu podniesienie jakości i efektywności kształcenia.

Słowa kluczowe: edukacja pozaformalna, społeczeństwo wiedzy, kształcenie

Formal and Non-formal Education in the Development of the Knowledge Society

Summary

Education in the modern world has become an integral part of the life of every citizen. Lifelong learning is no longer a voluntary educational activity undertaken by the privileged section of society, but also compulsion and necessity, essential to the proper functioning of the surrounding world. In the 21st century, knowledge has become an important factor for development. The process of the spread of information is almost unlimited. In every place in the world by using the Internet we have the ability to analyze information from all over the world. Slightly different is with the creation of new knowledge. It is a complex process depending not only on the knowledge held by a group of people but also on the exchange of experiences, views and ideas, the ability to use the potentials of individuals. Public education has the biggest influence on the processes of transferring knowledge. The formal education system has developed certain patterns of knowledge transfer. Non-formal education through practical activities complements the formal education and provides a comprehensive tool that creates knowledge society. Non-formal education in Poland is in the early stages of development and its impact on educational outcomes is not appreciated. The purpose of this article is to analyze formal and non-formal education in terms of creating the knowledge society in Poland by combining the two types of institutions providing education. Non-formal education is a direction of development. There is a need for unanimity and coherence of its education aimed at improving the quality and effectiveness of education.

Keywords: education, non-formal education, society, knowledge

JEL: H120